

---

# NOTESZ

---

## Gyermekszemmel

---

*A gyerekszáj mindig kimondja az igazságot. Persze néha torzítottan, néha fél-igazságot, de mindig van benne valami, ami figyelemreméltó. Valószínűleg azért, mert a gyerekszemben is van valami, ami nagyon fontos, amit csak részben mond ki a gyerekszáj, mert hallgatást parancsol az, hogy a gyerek még kicsi, hogy nem tudja kifejezni, amit lát, azt amit megfigyelt – egyszóval a gyerekben rengeteg minden bennmarad. Ezért volt mindig komoly hagyomány a világirodalomban és a világ minden művészetében, hogy a gyermekkort megidézzék. A gyerekkor azonban sohasem igazi gyerekkor. Mindig a felnőtt gyerekkora. A gyerek így visszavetített felnőtt, gyerek is, meg döggyerek is.*

*Mindezeket nem azért mondtam el, mert együttal azokról a híres gyerekébrázolásokról akarok megemlékezni, mint amilyen Tolsztoj önéletrajzi írása vagy akár Móricz Zsigmond Légy jó mindhalálig-ja és folytatása a Bál, nem is Az eltűnt idő nyomában kisgyerekeit akarom felidézni, hanem egy olyan művészi jelenséget, mely napjainké, s ahol a gyerekek kerülnek középpontba. A gyerekek, akik közvetlenül nem voltak részesei egy korszaknak, melyet a felnőtt társadalom egy része átélt, akik naivul s mégis élesszeműen voltak kénytelenek átlatni, sőt, adott esetben átvilágítani a dogmatizmus korszakát. Mert érdekes módon Nádas Péter Epizód egy emlékiratból című elbeszélése ugyanúgy erről tanúskodik, mint Mészáros Márta Napló gyermekeimnek című filmje.*

*S miért a gyerekek? Miért éppen ők azok, akiknek szemén keresztül ezt a korszakot be lehet mutatni? Az első válasz erre az volna, hogy azért, mert a gyerekek szükségképpen tiszták maradtak az álgondolatok és a valóságos gondolatok, az áleszmék és a valóságos, illetve utópisztikus eszmék sajátos összszövődésétől. Valószínűleg ez is motivum.*

*Csak hogy éppen Nádas Péter elbeszéléséből tűnik ki, hogy még a gyerekek sem maradhattak tiszták, a gyerekek sem voltak ártatlanok, sőt, bizonyos mértékig utánozták saját szüleiket, hiszen a novella gyermekszereplői közül egyiknek apja a katonai elhárítás tábornoka, a másiké pedig államügyész. S nem az a probléma, hogy minden gyerek szeret kicsit detektiveskedni, jelen esetben kutatni szülei holmijai, s különösen iratai között. Tom Sawyer és Huckleberry Finn is lelkes detektívek voltak és igen sokszor nem is eredménytelenül nyomoztak. A furcsa itt az, hogy most gyerekek állnak előttünk, akik nemcsak nyomoznak, hanem azt óhajtják kinyomozni, milyen főbenjáró bünt követtek el szüleik.*

*S amit találnak, ebből a szempontból édeskevés. Mégis, más szempontból megdöbbentő. Van Nádas Péternek egy mondata, amely a maga ótestamentumra utalásában és tömörségében egyaránt megdöbbentő, pedig igen egyszerű mondat. Így hangzik: „Mély bölcsesség van abban az ótestamentumi intésben, mely szerint apja ágyékát senkinek nem szabad fedetlenül látnia.” S ez természetesen nem közvetlenül a mezítelenségre vonatkozik, hanem arra, hogy ha valaki gyerekkorában apja szexuális életét kutatni kezdi, egyáltalán szüleinek szexuális*

életét kutatja és lesi, akár abban az időszakban, akár pedig a múltbelit, rengeteget veszít el már ennek a magatartásnak következtében is – nem az illúzióból, hanem az emberek iránti bizalomból.

Más kérdés az, hogy ha a szülők szexuális élete valamilyen értelemben nem titok a gyerek előtt, ha nem lát benne kutatnivalót. Ha nem nyomoz. De, ha ez utóbbi eset történik meg, akkor az azt jelzi, hogy a gyerek minden bizalmát elvesztette és a bizalomvesztés a legnagyobb csapás, ami gyermeket érhet. Ha bizni nem tud, ha gyanakodni kezd, ha minden esetben bizonytalan, akkor a gyerek számára – éppen úgy, mint a felnőtt számára – az élet feltétele veszett el.

Ne higgyük egy pillanatra sem, hogy a bizalomvesztés és a bizalom meg-ingása olyan jelenségek, amelyeknél tömegmérétekben súlyosabbak is voltak a dogmatizmus korában. Mert ez a korszak elsősorban a biztonságot ásta alá és így a bizalmat is, az emberi kötődéseket. De azt se higgyük, hogy midőn Nadas elbeszélésének kis hősei elindulnak nyomozói útjukon és valami főbenjáró bűnt akarnak leleplezni – csupán és egyedül ahhoz az eredményhez jutnak, hogy felfedik apjuk szemérmét. Azt is. De ezen túlmenően felszavakból, érzelmi kötődések maradék foszlányaiból megértik azt, hogy miképpen játszódott le sok minden a magyar történelemben. A kisfiú anyjának egykori szerelme a hörtönből érkezik meg és csak néhány szót vált az államiügysz papával, amiből a gyerekfülnek és a gyerekszemnek éppen annyira világossá válik egy lejátszódott és nem csak általa, hanem senki által még nem ismert történelem, amennyire csak lehetséges.

S ez a döbbenetes bangulat fejeződik ki Nadas Péternek abban a mondatában is, mely a gyerek lelkiállapotát egészen tökéletesen adja vissza. „Nagyon szerettem volna kimenni (ti. a szobából H. I.), de nem mertem a levegőt megmozdítani.” Ez az a helyzet, amikor az ember a legtökéletesebb bénultságba kerül. A legelemibb és legközönségesebb mozdulatokat sem meri megtenni, mert maga a levegő mozdíthatatlan. A levegőnek a dogmatikus korszakban súlya volt. Sőt, mindennek súlya volt. Annak is, amikor nem kellett volna, hogy legyen. S akármit megmozdítottak, s akárki mozdított meg, hirtelen láncreakció kezdődött. Ha egy emberről kiderült, hogy nem megfelelő a helyén, akkor nem egyszerűen elmozdították, hanem mindenféle vádak sorozata érte, a kémkedéstől a letagadott burzsoá múltig, az ideológiai zavarosságtól az anarchista felfogásig, a nacionalizmustól a kozmopolitizmusig. S ez még mind semmi. Mert aki az illetővel barátkozott vagy akár csak kártyázni szokott, vagy együtt jártak társaságba, szintén gyanússá vált. S a gyanús új gyanúsakat hozott. Minden vád minden lehetősége nyitva állott.

S itt volt a dolog szerkezetének a lényege. Nem azért, mert rossz emberek rosszat akartak, hanem azért, mert emberek féltek és gyanakódtak. Ennek a félelemnek és gyanakvásnak a bármi megmozdításának veszélyei visszhangznak mind Nadas novellájában, mind pedig Mészáros Márta filmjében. Nem a szörnyűségeket vagy legalábbis a szó szerinti szörnyűségeket veszi közvetlenül elő ez a két újabb műalkotás, amintbogy az Angi Vera sem azt tette. Sokkal inkább közvetve mutat be mindent, azt, hogy a lappangó gyanúból, a lappangó elembertelenedésből hogyan válik vád és hogyan válik teljes elembertelenedés.

Ezek után térhetünk vissza ahhoz, hogy miért a gyerekek a hősei ezeknek a műalkotásoknak. Nem azért, mintha a gyerekek sokkal érzékenyebbek lennének az igazságtalanságra, mint a felnőttek. Nem azért, mert nem tevékeny és aktív emberekről van szó, hanem azért, mert a gyerek a legszenzibilisebb abban a pillanatban, amint bizalomról és gyanúról van szó. A bizalom és gyanú az a kettőség, melyről nagyon keveset beszéltek eddig mindazok, akik valaha

is erkölcscről beszéltek. Pedig társadalmi értelemben a gyerekek azért állnak nagyon is közel a helyes erkölcsi megítéléshez és csak azért jutnak ennek közelébe, mert náluk – helyzetüknél, élményeiknél és neveltetésüknél fogva is – döntő kérdéssé válik az, hogy kitől kell félni, kitől lehet félni és ki az akire építeni lehet, akiben megbíznak.

Mészáros Márta kislánya márcsak azért is alkalmas ennek bizonyítására, mert nem csak gyerek, hanem birtelen érkezik meg a Szovjetunióból, ahol még nem értett semmit, még alig látott valamit úgy, hogy komolyabban feldolgozta volna, s birtelen tiszta lappal indul. Ő nem nyomoz, mint Nádas Péter gyermekszereplői, nem óhajt detektiveskedni, egyszerűen valamit érez, amit nem tud magának megmagyarázni és amivel kapcsolatban szinte ösztönszerűen tolu'nak fel a mostani, a filmbeli és az egykori szovjetunióbeli tapasztalatok. Tolulnak és balmozodnak. S végül valami olyan furcsa és kérdéses tisztaságban zárulnak le, melynek az a mondanivalója: ezt a gyereket naivitása és az a biztos tudata jövöltábol, hogy apjára mindig építhetett, amíg kicsiny volt, hogy szülei biztos pontot jelentettek az életében, emberileg nem lehetett tönkretenni.

Kérdés, hogy ez mennyire igaz. Kérdés, hogy nem igazabb-e az, amit Nádas Péter ír. Az ő gyerek szereplőinek életében és létében már benne van a bizonytalanság. S talán – legalábbis a mai többség vonatkozásában – ez az élmény az alapvető. Vagy az, hogy ezt küzdötték le.

HERMANN ISTVÁN

## Szombatban – szombaton

### Levél a szerkesztőhöz

---

Kedves Barátom! Engedd meg, hogy a szomszéd vár egyik kiskatonájának jogán szóljak hozzá egy bennünket mulattató grammatikai kérdéshez. Ez a szomszéd vár nem más, mint Gömör-Kisbont megye, csakhogy a vár kiskatonái, mint akikhez magam is tartozom, sohasem ellenséges érzülettel, hanem mindig és folytatólagosan a legnagyobb barátság és testvériség érzésével viseltetnek a másik vár, Nógrád iránt. Nem is lehet ez másként, történelmünk közös, földrajzi képünk egymást egészíti ki, amellelt azzal is dicsekedhetünk, hogy a palóc meg a barkó nép évszázadok óta közösen őrzi tájainkat, emeli a rokonság érzetét.

De amit ezúttal megjegyzendő vagyok, az nem más, mint egy ici-pici helyragocska. Illetve kettő.

Hogy e kicsiny ragocskák használatának módjára megfelelő fény sugározzék, badd szaladjak vissza nyolcvankét esztendőm. Történt ugyanis, hogy az Úr 1902.

évének június hava negyedikén Gömör-Kishont vármegye székbelye, Rimaszombat jeles ünnepre virradt: leleplezték a megye szülöttének, Holló Barnabásnak remek szoboralkotását, Tompa Mihálynak az emberi elaknál nagyobb méretű emlékművét. Az országossá szélesült ünnepség egyik vendége volt az akkor vezető irodalomtörténész, Beöthy Zsolt is. Beöthy Zsolt kíváncsi volt a város egyik nagy fiának, Ferenczy István szobrászművésznek sírjára is. A szoboravató ünnepség után restelkedve vezették ki Beöthy Zsoltot a régi temetőbe, mert a sok gízgaz között alig lehetett megtalálni az „első magyar szobrász”, Ferenczy sírját. A küldöttség elszomorodva járta körül a Ferenczy maradványait rejtő vadvirágos dombocskát, majd este az ünnepi vacsora alkalmával Beöthy Zsolt lendületes szónoklatban méltatta Ferenczy érdemeit és hívta föl a város közönységét Ferenczy emlékének istápolására. A város ezt meg is fogadta. Ferenczyt exhumálták és a végrendeletileg vele temetett Eurydike szoborral együtt a rimaszombati református templom keleti sarkába helyezett díszes kriptában temették el. Jelenleg is e művészi szarkofágban fekszik Ferenczy, legkedvesebb szobra a szarkofágra van helyezve. A kriptá külső falára pedig Stróbl Alajos jeles tanítványának, ifjabb Vaszary Lászlónak carrarai márványból faragott, Ferenczy Istvánt ábrázoló mellszobra került. (A kezét Stróbl kezéről mintázta Vaszary.)

De még mindig nem tartok a kicsiny helyragoknál, eljogott a gömöri lokálpatrióta lelkesedése. Tompa Mihály szobrát – amely eredetileg a vármegyeháza és törvényszék épülete között állott – 1945-ben mérges kezek ledöntötték. Teljes épségében sikerült mégis felcipelni a hatalmas szobrot a Gömöri Múzeum széles folyosójára; lefektették, és Tompa másfél évtizedig ott aludta további álmát. Két évtizede annak, hogy Tompa szobrát újra felállították, de nem a régi helyére, hanem a csendes, virágos, falombos Városkertbe, ahol viszont 1945-ig Széchenyi mellszobra állott. Ez a szobor akkor elveszett, viszont megmaradt a jelen számára Rimaszombat egy másik híres szülöttének, Blaha Lujzának márvány mellszobra is, amelyet 1940-ben Bory Jenő alkotott. (Hadd jegyezzem meg itt azt az érdekességet, hogy Blaha Lujzának az édesanyja volt Lujza, a későbbi nagy művésznőt eredetileg Ludovikára keresztelték.)

Ferenczy István mellszobra a kriptá külső falában az 1944-es bombázások idején kettétört, orra is elveszett. Sikerült azonban rendbehozni a szobrot (ezt is helyi művész alkotta újra), s így visszaállították az eredeti helyére. Ennél fogva Rimaszombat legalább három nagy szülöttének szobrát őrzi ma is híven a kegyelet.

Beöthy Zsolt szavainak hatására a város vezetősége kiadta Ferenczy Istvánnak azokat a leveleit 1912-ben, amelyek a Nemzeti Múzeum kéziratárchában megtalálhatók voltak. Sajnálatos, hogy nem mindegyik levél került kiadásra, mert a Ferenczy-család egyik kései női leszármazottja, Jánosdeák Andrásné, a hozzájuk írt leveleket nem adta ki. A kiadható leveleket dr. Wallentinyi Dezső, kedves magyartanárom, a költő Győry Dezsőnek édesapja rendezte sajtó alá. A Rábely-nyomdában remekbe készült könyv első példányát borjúbőrbe kötve, Beöthy Zsolt kapta meg. Maga dr. Kovács László polgármester vitte fel neki Pestre díszes küldöttség élén.

*Et nunc venio ad fortissimum. A ragok.*

Városunknak grammatikailag és várostörténetileg műveltebb olvasói valamin alaposan bosszankodtak. Mégpedig Alexander Bernát irodalomtörténész és jeles filozófus egyik pesti hírlapi cikkének címén. Ezt a cikket Alexander Bernát, a Tompa-szobor leleplezése alkalmával írta, és nemcsak a cikk címében nevezte városunkat úgy, hogy: Rimaszombaton, hanem a szövegben magában is ugyanígy fordult elő több ízben városunk neve, és ami még elkeserítőbb volt: Beöthy

Zsolt is Rimaszombaton-t mondott beszédében Rimaszombat-ban helyett. Sérelem volt ez bizony, mégpedig alapos! Gömői ember sose így használja fővárosa nevét. Még maga Wallentinyi Dezső tanárunk is meg merte finoman támadni ezért a bakiért két hón tiszelt egyetemi professzorát. A rimaszombati ember ugyanis – amióta csak Zsigmond király átutazott a városon és szombati napra engedélyezte a betivásárt és ezzel megszűnt az István királyunkról elnevezett Istvánfalva is, azaz a város eredeti neve –, mindig Rimaszombatban lakott, Rimaszombaton soba. Rimaszombaton keresztül futhat egy autó, ám ha valaki ott is marad, akkor már Rimaszombatban marad. Debát ugyanez vonatkozik többek között Nagyszombatra is: Nagyszombaton, azaz hűsvét ünnepén Nagyszombatan szokás ünnepelni, ott sem Nagyszombaton. A helyi közvéleményben és a gömői tanári szobákban ennek a két kicsiny ragocskának összetévesztése abban az időben nagyobb grammatikai port vert fel, mintsem most sejtjenők. Afféle csúfos sérelemnek tartották, mint ahogy a palóc a maga törzsi elnevezését – egészen Mikszáth eljöveteleig – szintén csúfnak vette.

Nem akarok több példát idézni magyar helységneveink ragjainak bonyolult hálózataból – ez Lőrincze Lajos, meg Grétsy László asztala – hiszen tucatnyi basonló példát tudnánk említeni. Sőt idézhetném még azt a bagyományos szó-játékot is, melyet nekem élete utolsó évében maga Blaha Lujza is emlegetett – mert változatlanul lelkesen tartotta magát rimaszombatinak, noha csak bepólyálni vitték oda és életében mindössze kétszer szerepelt szülővárosában –:

– Hova megy kend?

– Batyiba.

– Milyen Batyiba?

– Szombatyiba.

– Melyik Szombatyiba?

– Hoát Rimaszombatyiba.

Ahol ugyanis „hintóba’ jár a liba”.

Nagyon össze-vissza kanyarogtam ezzel a históriával. A jószomszédság joga batalmazott fel erre. Lényegében nem is különösen fontos, csak éppen helytelen. Mindez akkor jutott eszembe, amikor a PALÓCFÖLD idei első számában nagy öröömre szülővárosomat is említették, de mindig azzal a fránya helyraggal, hogy Rimaszombaton. És mi nem Rimaszombatról jövünk hozzatok, hanem csak Rimaszombatból (– de ez már egy minapi Magyar Nemzet vétke).

Drága jó szomszédaim legalább ezt a keresztet vegyétek le rólunk.

SZOMBATHY VIKTOR